

פרק ג' - משפט שלמה

הרב אלחנן סמט

בשיעור הקודם התחלנו את הדיון בחלומו של שלמה בגבעון, וכעת נדון במבנה החלום. סיפור החלום משתרע על פני פרק ג', מפסוק ג' ועד פסוק ט"ו:

(ג) וַיֵּאָהֵב שְׁלֹמֹה אֶת ה' לְלֶכֶת בְּחֻקֹת דָּוִד אָבִיו וְרַק בְּבָמוֹת הוּא מִזְבֵּחַ וּמִקְטִיר: (ד) וַיִּלְךָ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לְזִבְחַ שָׁם כִּי הָיָא הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֶלְף עֲלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא: (ה) בְּגִבְעוֹן נִרְאָה ה' אֶל שְׁלֹמֹה בְּחֻלּוֹם הַלְיָלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׂאֵל מָה אֲתָן לָךְ: (ו) וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אֶתָּה עֲשִׂיתָ עִמָּךְ עֲבָדְךָ דָּוִד אָבִי חֶסֶד גְּדוֹל כַּאֲשֶׁר הָלַךְ לְפָנֶיךָ בְּאֲמַת וּבְצַדִּיקָה וּבִישֻׁרָת לִבָּב עִמָּךְ וַתִּשְׁמַר לוֹ אֶת הַחֶסֶד הַגְּדוֹל הַזֶּה וַתִּתֵּן לוֹ בֶּן יִשָּׁב עַל כִּסְאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה: (ז) וַעֲתָה ה' אֱלֹהֵי אֶתָּה הַמְּלַכְתָּ אֶת עֲבָדְךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאֶנְכִי נֹעַר קָטָן לֹא אֲדַע צֵאת וָבֹא: (ח) וְעֲבָדְךָ בְּתוֹךְ עַמְּךָ אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ עִמָּךְ רַב אֲשֶׁר לֹא יִמְנָה וְלֹא יִסְפֹּר מֶרֶב: (ט) וְנָתַתָּ לְעֲבָדְךָ לֵב שֹׂמֵעַ לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ לְהַבִּין בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יוֹכֵל לְשַׁפֵּט אֶת עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה: (י) וַיִּיטֹב הַדְּבָר בְּעֵינֵי אֲדֹנָי כִּי שְׂאֵל שְׁלֹמֹה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה: (יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו יַעַן אֲשֶׁר שְׂאֵלְתָּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא שְׂאֵלְתָּ לָךְ יָמִים רַבִּים וְלֹא שְׂאֵלְתָּ לָךְ עֲשֶׂר וְלֹא שְׂאֵלְתָּ נַפְשׁ אִיבִיד וְשְׂאֵלְתָּ לָךְ הַבִּין לְשֹׂמֵעַ מִשְׁפָּט: (יב) הִנֵּה עֲשִׂיתִי כַּדְּבָרֶיךָ הַנֵּה נָתַתִּי לָךְ לֵב חָכֵם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כְּמוֹךָ לֹא הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִקּוּם כְּמוֹךָ: (יג) וְגַם אֲשֶׁר לֹא שְׂאֵלְתָּ נָתַתִּי לָךְ גַּם עֲשֶׂר גַּם כְּבוֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמוֹךָ אִישׁ בְּמַלְכִים כָּל יְמֵיךָ: (יד) וְאִם תִּלְךָ בְּדַרְכֵי לְשֹׁמֵר חֻקֵי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אָבִיךָ וְהִאֲרַכְתִּי אֶת יְמֵיךָ: (טו) וַיִּקַּץ שְׁלֹמֹה הַנֵּה חֻלּוֹם וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמֵד לְפָנֵי אַרְוֹן בְּרִית אֲדֹנָי וַיַּעַל עֲלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה לְכָל עֲבָדָיו:

הסיפור בנוי מצורה ברורה של שני מחציות לא לגמרי שוות:

1. פסוקים ג'-ט': בקשת שלמה.
 2. פסוקים י'-ט"ו: היענות ה'.
- שתי המחציות הללו נמצאות במסגרת כיאסטית ברורה, כמו שרואים מסידור האירועים שבפרק:
1. קרבנות בקשה בגבעון.
 2. ה' נראה לשלמה בחלום הלילה.
 3. היענות בחלום.
 4. הקרבת עולות תודה על ההתגלות והיענות לבקשה בירושלים.

כעת נעמיד את בקשה שלמה כנגד היענות הקב"ה. נאומו של שלמה בנוי משלושה פסוקים (ו'-ח'), שהם הקדמה והסבר לפסוק ט' בו שלמה בוחר בחכמה. נאומו של הקב"ה מוצב מנגד, כאשר הפסוק הראשון מדגיש את הייחוד שבבחירת שלמה, ואחר כך במשך שלושה פסוקים (י'-י"ד), הקב"ה נותן לשלמה שכר על בחירתו. יש לנו מבנה שהוא מעין כיאסטי, כאשר שלמה לא מבקש את הבקשה מיד, אלא לאחר הקדמה. גם הקב"ה לא נענה מיד, אלא תחילה הוא מציין את מה ששלמה לא ביקש, ורק בסוף הקב"ה אומר לשלמה שהוא ייתן לו גם את מה שביקש, וגם את מה שלא ביקש.

ישנו מבנה כיאסטי נוסף, כאשר בראש דבריו שלמה מזכיר את דוד: "אתָּה עֲשִׂיתָ עִמָּךְ עֲבָדְךָ דָּוִד אָבִי חֶסֶד גְּדוֹל" [ו], וגם הקב"ה מסיים את תשובתו בהזכרת דוד: "וְאִם תִּלְךָ בְּדַרְכֵי לְשֹׁמֵר חֻקֵי וּמִצְוֹתַי

הוא לא מה שיקבע. העם רואה את חכמתו ונישבה בקסמה. לא מדובר פה על כריזמה שבאה לידי ביטוי במצבים קשים, מכיוון שאין מצבים כאלו בזמן שלמה. לכן המנהיגות של שלמה מקבלת אישור מהעם בהנהגה המשפטית והמדינית.

כמו כן הפסוק הזה מחזיר אותנו לגבעון. שלמה ביקש התגלות מכיוון שהוא רצה אישור אלוהי להמלכתו, ואת האישור הזה הוא קיבל בחלום. בחצי השני אנו לומדים על ההוכחה בשטח ועל הצלחת ההתגלות האלוהית. כל המנהיגים הקודמים נולדו מהתגלות, ועקב הצלחה הוא הפכו להיות אהודים על העם. שלמה זוכה במלוכה קודם כל בגלל התורשה עקב כך שהנהגה עברה לצורה מלוכנית. אך שלמה לא רוצה להסתפק בכך, אלא הוא רוצה לקבל את האישורים שהיו בתקופה הטרום מלוכנית. לכן הוא מבקש את ההתגלות, ובנוסף לזאת זוכה באהדת העם בעקבות הצלחה הבאה לאחר ההתגלות.

מכל הדברים האלו אנו רואים שהפסוק האחרון בסיפור מלמד אותנו שלפנינו סיפור אחד בעל שתי מחציות שוות, ומשפט סיכום שמסכם את שתי המחציות יחדיו. נוסף לרעיון זה ראיות סגנוניות:

1. השורש ש.פ.ט מופיע שלוש פעמים בכל מחצית.
2. השורש מ.ל.ך מופיע 14 פעמים בכל הסיפור.
3. שמו של שלמה מופיע 6 פעמים במחצית הראשונה, ופעם אחת במחצית השנייה - סך הכל שבע פעמים.
4. ישנה זיקה בין הפסוק המסיים את החלק הראשון, לפתיחת החלק השני. בפסוק ט"ו נאמר: "וַיַּעֲמֵד לְפָנַי אֲרוֹן בְּרִית אֲדֹנָי", ובפסוק ט"ז: "אֲזַז תְּבִאֲנָה שְׁתֵּי נְשִׁים זָנוֹת אֶל הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲמֵדנָה לְפָנָיו". בזכות העמידה לפני ה', שלמה זוכה לכך שעומדות בפניו שתי נשים למשפט.

נתחיל כעת בניתוח הסיפור השני. אנו רואים שהאישה הדברנית מספרת סיפור שלם, אך אין עדות אובייקטיבית כדי להכריע בדיון. כלומר, מכיוון שהתינוקות נולדו בסמיכות, גודלם איננו מהווה ראיה. כמו כן אין עד חיצוני, מכיוון שאין עוד מישהו בבית.

מכיוון שהאישה השנייה איננה מכחישה פרט אחרי פרט, הקורא נוטה להאמין לאישה הראשונה. האישה השנייה מסתפקת באמירה פשוטה: "לא כי בני החי ובנך המת", ויש נטייה להאמין לראשונה עקב אריכות דבריה ופירוט המעשה כולו. אם אנחנו נדרשים להכריע במקום שלמה, כנראה שהיינו פוסקים מיד לטובת האישה הראשונה, אך מתוך דברי שתי הנשים שלמה עדיין איננו יודע למי מהן להאמין.

רוב הפרשנים מאמינים לאישה הדוברת ראשונה. אם זה כך, ומדברי האישה הראשונה ברור שהיא דוברת אמת, אזי הטריק עם החרב לא נועד להכריע את הדיון. אך לא נראה כך מפסוק כ"ג: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אִמְרַת זֶה בְּנֵי הַחַי וּבְנֵי הַמֵּת וְזֹאת אִמְרַת לֹא כִּי בְּנֵי הַמֵּת וּבְנֵי הַחַי". שלמה מציג את שתי הטענות כאילו הם שקולות ולא ניתן להכריע ביניהם. זהו משפט המבטא מבוכה, ולכן המסורה חילקה את הפרשות לאחר פסוק כ"ג, כדי לבטא שהיה הנובעת מהמבוכה. הדברים של שלמה מעידים על כך שמדברי הנשים לא ניתן להוכיח.

לכאורה דבר זה לא ברור, שהרי האישה הראשונה מציגה טענות מפורטות ומרשימות, והאישה השנייה נותרת חסרת תגובה. הסיבה לכך היא שהאישה הראשונה עצמה מודה שהיא לא יודעת מה בדיוק היה, אלא כל הסיפור נובע מהשערה. האישה הדוברת מודה שכל הסיפור קרה בזמן שהיא ישנה: "וַיֹּאמְרָה יְשָׁנָה" [כ]. כל הסיפור שלה אינו אלא השערה. הטיעון היחיד שלה הוא שלפי ההתבוננות שלה לא נראה לה שהילד המת הוא בנה. כל הסיפור שסיפרה הוא דמיוני, ונובע מכך שהיא הכירה את הילד המת כאילו איננו בנה. היא בכלל לא מנסה לשכנע את שלמה שכך באמת היה, וממילא חברתה לא צריכה להתווכח על הפרטים. ברגע שהיא טוענת שהזיהוי של האשה הראשונה

שגוי, היא פרכה את כל הסיפור שלה. לכן אין לראות בקיצור של האישה השנייה רפיון וחולשה, אלא עלינו להבין שאחת ממטרותיו של הסיפור הוא ליצור ערפל כדי שלא נדע מי האם האמיתית. מכיוון שהאישה הראשונה בודה סיפור, עליה להמציא סיפור הגיוני ואמין. ובאמת שלמה אומר לאישה שהסיפור שלה הוא שקול - יכול להיות שזה מה שהיה, וסביר שזה מה שקרה אם באמת הבן של האישה השנייה מת. על הנחה זו יש לשאול, מה פתאום שאישה תרצה לגדל את הבן של חברתה? האם מרגישה חיבור אורגני לבנה, והיא חשה שהוא חלק מעצמותה. הנביא ישעיהו אומר "התשכח אשה עולה" [מט, טו] - כלומר לא ייתכן שאשה תפסיק לאהוב את בנה. אך מה לאשה ולבן בטנה של חברתה? במקרה שהתינוק מת, לא יעלה על הדעת שהאם תחליף את התינוק המת בתינוק אחר. לכן נראה שיש אי סבירות אנושית קיצונית בסיפור של האישה הראשונה. נחזור לשאלה זו בהמשך.

שלמה הולך על דבר מאוד נועז כדי לגלות מי האם האמיתית. חז"ל מתארים במספר מדרשים שכל הסביבה חשבה ששלמה מדבר ברצינות, ועל כן נוצרה מהומה רבתי. שלמה כנראה תכנן שהאם האמיתית תתפרץ ותוותר כדי שלא ימות הילד, והאם השקרנית תעמוד על שלה ותדרוש את חציית הילד. אבל לפי זה נשאלת השאלה על האם הלא אמיתית. הרי היא רצתה ילד שהיא לא ילדה בעצמה, והנה עכשיו שלמה בפסקו גרם לה לוותר על הילד, והיא מוכנה לראות במותו. אם האשה השקרנית באמת רוצה את הילד, היינו מצפים שמייד לאחר שהאם האמיתית ויתרה עליו - האישה השנייה הייתה צריכה ללכת ולקחת אותו. אם היא הייתה מגיבה כך, וכך היה צפוי שתגיב - האם שלמה יכול היה לומר שוודאות שזאת שנכמרו רחמיה היא האם? ודאי שלא, שהרי גם האישה השנייה לא רוצה שהילד ימות.

הנקודה שהכריעה את זהות האם הייתה הרחמנות של האשה האחת כנגד האכזריות של האשה השנייה. על כך יש לשאול - איך יכול היה שלמה לדעת שכך יקרה? אנחנו היינו מצפים שהאם האמיתית תתחנן שלא יהרגו את הילד, והאישה השנייה תודה לה על הווייתו ותקח את הילד. במקרה כזה שאין הפרש דרמטי בין הנשים - לכאורה לא ניתן להכריע בזהות האם. מה שאירע בפועל שיחק לידי שלמה, אך מה גרם לו לחשוב שזה מה שיקרה?

בנוגע לשאלה הראשונה ישנו פירוש של ר' יהודה החסיד. הוא כתב פירוש לתורה, וכמו כן הוא כתב פירוש על ההפטרות. הפרק הזה הינו ההפטרה של פרשת מקץ, אך עקב כך שלרוב פרשת מקץ נופלת בחנוכה - מעטים מאוד המקרים שאכן קוראים את ההפטרה הזו. ר' יהודה החסיד מסביר ששתי הנשים האלו היו אלמנות של אדם עשיר, ובאמת ישנו אב אחד לשני הילדים. המנהג היה שכל מי שילדה מת הייתה מקבלת 200 מנה לכתובתה, והיא הייתה אפוטרופוס על הילד עד שיגדל. מתוך כך היא שלטה על רכוש האב והתפרנסה ממנו. כעת ברור מה האינטרס של האם השקרנית - כספו של האב, ומכיוון שהם היו אלמנות של אדם עשיר, אזי מדובר בדבר מהותי. שלמה אמר שמכיוון שמדובר בממון המוטל בספק - הדין הוא "חלוקו", ובכך שלמה הפך את המשפט לממוני. הבעיה בפירוש זה היא שהעיקר חסר מן הספר. בנוסף, לא רק שלא נאמר שהם שתי אלמנות של איש עשיר, אלא מדובר ב"שתי זונות" - פשוטו כמשמעו. העובדה ששניהם זונות מבארת לנו מדוע הן גרות יחד, ומדוע שניהן הרו ולשניהן אין אב.

על כן נראה לבאר אחרת. הסיפור מתחיל משוויון מוחלט - שתיהן זונות ולשתיהן אין בעל, אך השוויון מופר כאשר בנה של האחת מת. בו ברגע הופך מעמדה של האם האמיתית לגבוה מאין שיעור לזו של האם שבנה מת. אין לך דבר חמור יותר מקנאתם של נשים זו לזו. "קשה כשאל קנאה" [שיר השירים ה, ו] נאמרה על קנאת נשים. האישה שכל מעמדה הידרדר בבת אחת, רוצה למנוע מחברתה להפר את השוויון - ובשביל כך היא מוכנה לגנוב את ילדה של חברתה. היא לא באמת רוצה את הילד, אלא היא פשוט רוצה שלשנייה לא יהיה ילד משלה. אין לה שום רצון לגדל ילד שאינו שלה, אך היא מוכנה לסבול כדי לא לקנא בשנייה. הפסיכולוגיה של שתי הנשים והבנתו של שלמה מורים על כך שלא

מופקע שזה מה שאירע. שלמה שואל את עצמו "מה האינטרס של השקרנית?" הוא מבין שמדובר במניעת היתרון של חברתה, לכן הוא רוצה להחזיר את השוויון כאשר ברור שזה מה שהאשה השקרנית רוצה. היא לא רוצה את הילד החי, אלא רק למנוע את עליונות חברתה. וממילא הטריק של החרב ברור ומבואר.

המסר של הסיפור איננו חכמת שלמה, אלא משהו עמוק הרבה יותר. יש פה יכולת חדירה פסיכולוגית של מלך שנולד עם כפית של זהב בפה, ובכל זאת מסוגל לחדור לעולמן הפסיכולוגי של שתי זונות. זו גדולה שלא מספיק להיות חכם בשבילה, אלא צריך הבנה פסיכולוגית חודרת. משפט שלמה מראה לנו את היכולת של שלמה לרדת לעומק מחשבות הנשים הללו.